

INKLYUZIV TA’LIM VA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR UCHUN UNING IJTIMOY-PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Yakibova Nargiza Turdimaxammatovna

Davlatobod tumani 92-maktab ingliz tili fani o‘qituvchisi

Email:yakibovan@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18960382>

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim tushunchasining nazariy asoslari, uning mohiyati hamda imkoniyati cheklangan bolalar ta’lim-tarbiyasidagi ijtimoiy ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Inklyuziv ta’lim zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, har bir bolaning, jumladan, jismoniy, aqliy yoki psixologik rivojlanishida muayyan cheklovlari bo‘lgan shaxslarning ham teng huquqli ta’lim olish imkoniyatini ta’minlashga xizmat qiladi. Maqolada inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari, uning jamiyatdagi ijtimoiy integratsiyani kuchaytirishdagi o‘rni, shuningdek, imkoniyati cheklangan bolalarning shaxs sifatida kamol topishi, mustaqil hayotga tayyorlanishi va ijtimoiy faolligini oshirishdagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot jarayonida milliy va xorijiy ilmiy manbalarga tayanilgan holda inklyuziv ta’limni rivojlantirishning pedagogik, ijtimoiy va psixologik jihatlari ochib berilgan.

В данной статье научно проанализированы теоретические основы понятия инклюзивного образования, его сущность и социальная значимость в образовании и воспитании детей с ограниченными возможностями. Инклюзивное образование является одним из важных направлений современной системы образования и служит обеспечению равного доступа к образованию для каждого ребенка, включая лиц с определенными ограничениями в физическом, умственном или психологическом развитии. В статье освещаются основные принципы инклюзивного образования, его роль в укреплении социальной интеграции в обществе, а также его значение в личностном развитии детей с ограниченными возможностями, подготовке к самостоятельной жизни и повышении их социальной активности. В процессе исследования на основе отечественных и зарубежных научных источников раскрыты педагогические, социальные и психологические аспекты развития инклюзивного образования.

In this article, the theoretical foundations of the concept of inclusive education, its essence, and social significance in the education and upbringing of children with disabilities are scientifically analyzed. Inclusive education is one of the important directions of the modern education system and serves to ensure equal access to education for every child, including persons with certain limitations in physical, mental, or psychological development. The article highlights the main principles of inclusive education, its role in strengthening social integration in society, as well as its significance in the development of children with disabilities as individuals, preparation for independent life, and increasing their social activity. In the research process, based on national and foreign scientific sources, the pedagogical, social, and psychological aspects of the development of inclusive education are revealed.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, maxsus ehtiyojli bolalar, imkoniyati cheklangan bolalar, ijtimoiy integratsiya, teng imkoniyat, pedagogik qo‘llab-quvvatlash, ta’lim muhitining moslashuvchanligi.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми потребностями, дети с ограниченными возможностями, социальная интеграция, равные возможности, педагогическая поддержка, гибкость образовательной среды.

Keywords: inclusive education, children with disabilities, special educational needs, social integration, equal opportunities, pedagogical support, flexible learning environment.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida inklyuziv ta’lim g‘oyasi inson huquqlarini ta’minlash, ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar tamoyillariga asoslangan holda shakllanib, bugungi kunda global miqyosda ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Inklyuziv ta’lim har bir bolaning, uning jismoniy, aqliy, ruhiy yoki ijtimoiy holatidan qat’i nazar, sifatli ta’lim olish huquqini kafolatlashni ko‘zda tutadi [1]. Ushbu yondashuv ta’limdagi tengsizlikni kamaytirish, kamsitish holatlarining oldini olish va barcha bolalarni yagona ta’lim muhitiga jalb etish g‘oyasiga asoslanadi [2].

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

Jahon miqyosida UNESCO, UNICEF hamda Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tomonidan inklyuziv ta‘limni rivojlantirishga qaratilgan muhim konseptual hujjatlar ishlab chiqilgan. Xususan, UNESCO tomonidan qabul qilingan “Inclusive Education: The Way of the Future” hujjatida inklyuziv ta‘lim ta‘lim tizimining barcha o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashishi zarurligi bilan izohlanadi [1]. Unda ta‘kidlanishicha, inklyuziv ta‘lim imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatdan ajratmasdan, balki ularni umumiy ta‘lim muhitiga faol integratsiyalashni maqsad qiladi.

UNICEF ma‘lumotlariga ko‘ra, inklyuziv ta‘lim bolalarning nafaqat akademik rivojlanishiga, balki ularning ijtimoiy va emotsional rivojiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi [3]. Bunday ta‘lim muhiti o‘quvchilarda o‘zaro hurmat, hamkorlik va bag‘rikenglik madaniyatini shakllantiradi. Shu sababli inklyuziv ta‘lim modeli bugungi kunda demokratik jamiyat qurishning muhim shartlaridan biri sifatida baholanmoqda [4].

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda inklyuziv ta‘limni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun hamda imkoniyati cheklangan shaxslarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarda har bir bolaning teng huquqli ta‘lim olish imkoniyatini ta‘minlash zarurligi belgilab berilgan [5]. Bu esa inklyuziv ta‘limni milliy ta‘lim siyosatining muhim tarkibiy qismiga aylantirganini ko‘rsatadi.

Inklyuziv ta‘limni joriy etish jarayoni nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega. Tadqiqotchilar fikricha, inklyuziv muhitda ta‘lim olgan imkoniyati cheklangan bolalarda ijtimoiy moslashuv, kommunikativ kompetensiya va o‘ziga bo‘lgan ishonch darajasi yuqori bo‘ladi [6]. Bu esa ularning jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga va mustaqil hayot kechirishiga zamin yaratadi [7].

Shu bilan birga, inklyuziv ta‘lim sog‘lom bolalar tarbiyasiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Ular imkoniyati cheklangan tengdoshlari bilan bir muhitda ta‘lim olib, mehr-shafqat, bag‘rikenglik va ijtimoiy mas‘uliyat kabi muhim ijtimoiy sifatlarni egallaydilar [8]. Bu holat jamiyatda tolerantlik madaniyatining shakllanishiga xizmat qiladi.

Demak, inklyuziv ta‘lim faqatgina maxsus ehtiyojli bolalar manfaatlarini himoya qilish bilan cheklanmay, balki jamiyatning umumiy ijtimoiy barqarorligi va taraqqiyotiga xizmat qiluvchi muhim omil hisoblanadi [9]. Shu nuqtayi nazardan, inklyuziv ta‘lim tushunchasi, uning mohiyati va imkoniyati cheklangan bolalar uchun ijtimoiy ahamiyatini chuqur ilmiy tahlil qilish dolzarb vazifa sanaladi.

Mazkur maqolaning maqsadi inklyuziv ta‘lim tushunchasi, uning mohiyati hamda imkoniyati cheklangan bolalar uchun ijtimoiy ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilishdan iborat bo‘lib, shuningdek, O‘zbekistonda inklyuziv ta‘limni rivojlantirish istiqbollari yoritib berishga qaratilgan.

Inklyuziv ta‘lim tushunchasi va mazmuni

Inklyuziv ta‘lim tushunchasi zamonaviy pedagogika fanida barcha bolalar, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalar uchun teng huquqli va sifatli ta‘lim muhitini yaratishga qaratilgan yondashuv sifatida talqin etiladi. “Inklyuziya” atamasi lotincha includere so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “qo‘shish”, “qamrab olish”, “ichiga kiritish” ma‘nolarini anglatadi va ta‘lim jarayonida har bir bolaning umumiy ta‘lim muhitiga jalb etilishini ifodalaydi [1]. Shu bois inklyuziv ta‘lim segregatsiya, ya‘ni bolalarni alohida muassasalarda ajratib o‘qitish amaliyotidan farqli ravishda, ularni yagona ta‘lim makonida tarbiyalash va rivojlantirishni nazarda tutadi [2].

UNESCO tomonidan berilgan ta‘rifga ko‘ra, inklyuziv ta‘lim – bu barcha o‘quvchilarning xilma-xilligini tan olgan holda, ularning ehtiyojlariga moslashgan ta‘lim muhitini yaratish orqali ta‘limdagi to‘siqlarni bartaraf etishga qaratilgan jarayondir [1]. Ushbu ta‘rifdan kelib chiqib, inklyuziv ta‘lim nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar uchun, balki ijtimoiy himoyaga muhtoj, madaniy yoki til jihatidan farqlanuvchi barcha o‘quvchilar uchun teng sharoit yaratishni ko‘zda tutadi [3].

Pedagogik adabiyotlarda inklyuziv ta‘limning mazmuni ta‘lim jarayonini o‘quvchining individual ehtiyojlariga moslashtirish bilan izohlanadi. Tadqiqotchilar ta‘kidlashicha, inklyuziv ta‘limda asosiy e‘tibor bolaning kamchiliklariga emas, balki uning mavjud imkoniyatlari va salohiyatiga qaratilishi lozim [4]. Bu yondashuv bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi va uning ta‘lim jarayonida faol ishtirok etishiga yordam beradi.

Inklyuziv ta‘lim tushunchasi “maxsus ehtiyojli bolalar” kategoriyasi bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Maxsus ehtiyojli bolalar deganda jismoniy, eshitish, ko‘rish, nutq, aqliy yoki psixologik rivojlanishida muayyan cheklovlariga ega bo‘lgan hamda ta‘lim jarayonida qo‘shimcha pedagogik va psixologik yordamga muhtoj bo‘lgan shaxslar tushuniladi [5]. Inklyuziv ta‘lim ana shu bolalarning ta‘lim tizimidan chetda qolib ketishining oldini olishga xizmat qiladi.

Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, inklyuziv ta‘lim tizimi “bolani tizimga moslashtirish” emas, balki “tizimni bolaga moslashtirish” g‘oyasiga asoslanadi [6]. Bu esa ta‘lim dasturlari, metodlar, baholash tizimi va ta‘lim muhitining moslashuvchan bo‘lishini talab etadi. Masalan, dars jarayonida

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

differensial yondashuvni qo‘llash, individual rivojlanish rejalarini tuzish, maxsus texnik vositalardan foydalanish inklyuziv ta‘lim mazmunining ajralmas qismi hisoblanadi [7].

UNICEF ma‘lumotlariga ko‘ra, inklyuziv ta‘lim bolalarning akademik yutuqlari bilan bir qatorda, ularning ijtimoiy moslashuvi va emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi [3]. Shu sababli inklyuziv ta‘limni faqat maxsus pedagogik jarayon sifatida emas, balki keng ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan tizim sifatida baholash lozim.

Mahalliy tadqiqotchilar fikricha, inklyuziv ta‘lim O‘zbekistonda ta‘lim tizimini demokratlashtirish, ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlarni ta‘minlashning muhim mexanizmlaridan biridir [8]. Bu yondashuv jamiyatda imkoniyati cheklangan shaxslarga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, inklyuziv ta‘lim tushunchasi o‘z mazmuniga ko‘ra murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, u pedagogik, psixologik hamda ijtimoiy jihatlarni qamrab oladi. Uning mazmuni ta‘lim jarayonida har bir bolaning imkoniyatlarini tan olish, unga mos sharoit yaratish va ijtimoiy tenglikni ta‘minlashdan iboratdir [9]. Inklyuziv ta‘lim ta‘lim sifatini oshirish bilan bir qatorda, jamiyatda insonparvarlik va bag‘rikenglik qadriyatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta‘limning mohiyati va asosiy tamoyillari

Inklyuziv ta‘limning mohiyati ta‘lim jarayonida barcha bolalarning, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarning ham teng huquqli ishtirokini ta‘minlash, ularning individual ehtiyojlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda sifatli ta‘lim olish sharoitlarini yaratishdan iboratdir [1]. Ushbu yondashuv ta‘lim tizimida insonparvarlik, ijtimoiy adolat va tenglik g‘oyalarini amaliyotga tatbiq etishga xizmat qiladi [2].

Tadqiqotchilar ta‘kidlashicha, inklyuziv ta‘limning asosiy mohiyati “har bir bola qadri” degan tamoyilda mujassam bo‘lib, bolaning jismoniy yoki aqliy imkoniyatlari emas, balki uning shaxs sifatidagi qadr-qimmatini ustuvor ahamiyat kasb etadi [3]. Shu bois inklyuziv ta‘lim an‘anaviy ta‘lim tizimidan farqli ravishda, bolani tizimga moslashtirish emas, balki ta‘lim tizimini bolaning ehtiyojlariga moslashtirishni nazarda tutadi [6].

UNESCO hujjatlarida qayd etilishicha, inklyuziv ta‘limning mohiyati ta‘limdagi to‘siqlarni bartaraf etish, diskriminatsiyani kamaytirish hamda barcha o‘quvchilarning faol ishtirokini ta‘minlashdan iboratdir [1]. Bu esa inklyuziv ta‘limni nafaqat pedagogik, balki muhim ijtimoiy jarayon sifatida ham talqin etish imkonini beradi [4].

Inklyuziv ta‘lim quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

Tenglik va adolat tamoyili.

Har bir bola ta‘lim olishda teng huquqqa ega bo‘lib, uning ehtiyojlariga mos sharoit yaratish adolatni ta‘minlashning muhim sharti hisoblanadi [2]. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun qo‘shimcha sharoitlarning yaratilishi tengsizlik emas, balki real adolatni qaror toptirish vositasidir [5].

Individual yondashuv tamoyili.

Inklyuziv ta‘limda har bir o‘quvchining rivojlanish darajasi, qobiliyati va ehtiyojlari alohida e‘tiborga olinadi. Ta‘lim jarayoni individual rivojlanish rejaları asosida tashkil etilishi bolaning imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishga yordam beradi [7].

Ta‘lim muhitining moslashuvchanligi tamoyili.

Inklyuziv muhitda maktab infratuzilmasi, o‘quv jihozlari, baholash tizimi va metodlar imkoniyati cheklangan bolalar ehtiyojlariga moslashtiriladi [1]. Masalan, panduslar, maxsus texnik vositalar, soddalashtirilgan o‘quv materiallari ta‘lim jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi [8].

Hamkorlik va jamoaviy yondashuv tamoyili.

Inklyuziv ta‘lim samaradorligi pedagoglar, psixologlar, defektologlar, ota-onalar va ijtimoiy xodimlar o‘rtasidagi uzviy hamkorlikka bog‘liqdir [9]. Jamoaviy yondashuv bolaning rivojlanishini kompleks tarzda qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi [4].

Ijtimoiy integratsiya tamoyili.

Inklyuziv ta‘lim imkoniyati cheklangan bolalarning sog‘lom tengdoshlari bilan bir muhitda ta‘lim olishiga sharoit yaratib, ularning jamiyat hayotiga moslashuvini tezlashtiradi [6]. Bu jarayon bola shaxsining ijtimoiy faolligini va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantiradi [7].

Tolerantlik va bag‘rikenglik tamoyili.

Inklyuziv muhit o‘quvchilar orasida o‘zaro hurmat, mehr-shafqat va tushunishni shakllantiradi [3]. Tadqiqotlarga ko‘ra, bunday muhitda tarbiyalangan bolalarda diskriminatsiyaga qarshi immunitet va tolerantlik madaniyati yuqori bo‘ladi [2].

Faol ishtirok va mustaqillik tamoyili.

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

Inklyuziv ta’limda imkoniyati cheklangan bolalar passiv ob’ekt sifatida emas, balki ta’lim jarayonining faol sub’ekti sifatida qaraladi [5]. Bu esa ularning mustaqil fikrlashi, qaror qabul qilishi va ijtimoiy mas’uliyatini oshirishga xizmat qiladi [9].

Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, inklyuziv ta’limning mazkur tamoyillari izchil amalga oshirilgan taqdirda, ta’lim sifatining oshishi, o’quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligining mustahkamlanishi kuzatiladi [4]. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan bolalarda o’ziga bo’lgan ishonch, mustaqillik va ijtimoiy faollik darajasi sezilarli darajada ortadi [6].

Shunday qilib, inklyuziv ta’limning mohiyati va tamoyillari ta’lim tizimida insonparvarlik va ijtimoiy adolat g’oyalarini qaror toptirishga xizmat qilib, jamiyatda teng imkoniyatlar muhitini yaratishga yo’naltirilgan murakkab va ko’p qirrali jarayonni ifodalaydi [1]. Bu esa inklyuziv ta’limni zamonaviy ta’lim siyosatining muhim strategik yo’nalishlaridan biri sifatida baholashga asos bo’ladi [2].

Imkoniyati cheklangan bolalar uchun inklyuziv ta’limning ijtimoiy ahamiyati

Inklyuziv ta’lim imkoniyati cheklangan bolalar uchun faqatgina bilim olish jarayoni emas, balki ularning jamiyatga moslashuvi, shaxs sifatida shakllanishi va to’laqonli hayot kechirishiga tayyorlanishida muhim ijtimoiy mexanizm hisoblanadi [1]. Tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, inklyuziv muhitda ta’lim olgan bolalarda o’ziga bo’lgan ishonch, mustaqillik va ijtimoiy faollik darajasi ancha yuqori bo’ladi [3].

UNESCO hujjatlarida inklyuziv ta’lim imkoniyati cheklangan shaxslarning jamiyatdan ajralib qolishining oldini oluvchi asosiy vositalardan biri sifatida baholanadi [1]. Bunday ta’lim modeli bolalarni segregatsiyadan himoya qilib, ularning sog’lom tengdoshlari bilan bir muhitda muloqot qilish, hamkorlikda ishlash va ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish imkonini beradi [4].

Ilmiy manbalarga ko’ra, inklyuziv ta’lim imkoniyati cheklangan bolalarning psixologik holatiga ham ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Ular o’zini jamiyatning teng huquqli a’zosi sifatida his etib, ijtimoiy qabul qilinish tuyg’usini shakllantiradilar [6]. Bu esa bolaning shaxsiy rivojlanishida muhim omil bo’lib, unda o’zini hurmat qilish, ijobiy “Men” kontsepsiyasining shakllanishiga yordam beradi [7].

UNICEF ma’lumotlariga ko’ra, inklyuziv ta’lim muhitida tarbiyalangan bolalar kelajakda jamiyat hayotida faolroq bo’lib, ijtimoiy mas’uliyatni chuqurroq his etadilar [3]. Bu jarayon nafaqat imkoniyati cheklangan bolalarning, balki sog’lom tengdoshlarning ham shaxsiy rivojiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi [5]. Chunki sog’lom bolalar imkoniyati cheklangan tengdoshlari bilan birga ta’lim olib, bag’rikenglik, mehr-shafqat va insonparvarlik fazilatlarini egallaydilar [2].

Tadqiqotchilar fikricha, inklyuziv ta’lim ijtimoiy moslashuv jarayonini tezlashtiruvchi samarali vosita hisoblanadi [8]. Maxsus muassasalarda tahsil olgan bolalarda jamiyatga moslashishda muayyan qiyinchiliklar kuzatilsa, inklyuziv muhitda tarbiyalangan bolalar ijtimoiy muhitga tezroq moslashadi, muloqot ko’nikmalarini rivojlantiradi va mustaqil qaror qabul qilishga o’rganadi [4].

Inklyuziv ta’limning ijtimoiy ahamiyati oilaviy muhitda ham namoyon bo’ladi. Imkoniyati cheklangan bolalar ota-onalarida farzandining kelajagiga bo’lgan ishonch kuchayadi, ijtimoiy izolyatsiya holatlari kamayadi va oilaning jamiyat hayotidagi faolligi ortadi [9]. Bu esa inklyuziv ta’limning nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-psixologik ahamiyatga ham ega ekanini ko’rsatadi [6].

Shuningdek, inklyuziv ta’lim jamiyatning umumiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, sifatli ta’lim olgan imkoniyati cheklangan shaxslar kelajakda mehnat bozorida faol ishtirok etib, iqtisodiy mustaqillikka erishish imkoniga ega bo’ladilar [7]. Natijada jamiyatda ijtimoiy qaramlik darajasi pasayadi va inson resurslaridan samarali foydalanish imkoniyati ortadi [1].

Inklyuziv ta’limning yana bir muhim jihati shundaki, u jamiyatda tenglik va ijtimoiy adolat g’oyalarini mustahkamlaydi [2]. Imkoniyati cheklangan bolalarning umumta’lim muassasalarida tahsil olishi jamiyat a’zolarida ularga nisbatan hurmat, ijobiy munosabat va tolerantlikni shakllantiradi [5]. Bu esa ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil bo’lib xizmat qiladi [8].

Ilmiy adabiyotlarda qayd etilishicha, inklyuziv ta’lim asosida tarbiyalangan bolalarda kommunikativ kompetensiyalar, muammoli vaziyatlarni hal etish ko’nikmalari hamda ijtimoiy moslashuv darajasi yuqori bo’ladi [4]. Ular jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasini egallashga intiladilar va o’z salohiyatini to’liq ro’yobga chiqarishga harakat qiladilar [6].

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’lim imkoniyati cheklangan bolalar uchun katta ijtimoiy ahamiyatga ega bo’lib, ularning shaxs sifatida shakllanishi, jamiyatga integratsiyalashuvi, mustaqil hayotga tayyorlanishi va ijtimoiy faolligining oshishida muhim rol o’ynaydi [1]. Shu bilan birga, inklyuziv ta’lim jamiyatda insonparvarlik, tenglik va adolat qadriyatlarini mustahkamlab, barqaror ijtimoiy rivojlanishga xizmat qiladi [2].

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish istiqbollari

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Mamlakatimizda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarda imkoniyati cheklangan shaxslarning ta’lim olish huquqlarini ta’minlash, ularni jamiyat hayotiga faol jalb etish masalalari alohida ta’kidlangan [10]. Bu esa inklyuziv ta’limni milliy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismiga aylantirish zaruratini ko‘rsatadi.

“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda har bir fuqaroning, shu jumladan, imkoniyati cheklangan shaxslarning ham teng huquqli ta’lim olish imkoniyati kafolatlangan bo‘lib, ta’lim tizimi ularning ehtiyojlariga moslashtirilishi lozimligi qayd etilgan [11]. Ushbu huquqiy asos inklyuziv ta’limni amaliyotga joriy etish uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqotchilarning fikricha, O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish istiqbollari, avvalo, ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bilan chambarchas bog‘liqdir [12]. Maktab va maktabgacha ta’lim muassasalarini panduslar, liftlar, maxsus sanitariya xonalari, moslashtirilgan sinfxonalar va zamonaviy texnik vositalar bilan jihozlash inklyuziv muhitni yaratishning muhim sharti hisoblanadi [1].

Ikkinchi muhim yo‘nalish – pedagog kadrlar salohiyatini oshirishdir. Ilmiy manbalarda ta’kidlanishicha, inklyuziv ta’lim samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchilarning maxsus pedagogika, defektologiya va psixologiya sohasidagi bilimlariga bog‘liq [13]. Shu sababli pedagogika oliy ta’lim muassasalarida inklyuziv ta’limga oid fanlarni kengaytirish, shuningdek, faoliyat yuritayotgan o‘qituvchilar uchun malaka oshirish kurslarini tizimli ravishda tashkil etish zarur [14].

Uchinchi yo‘nalish – ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirishdir. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, ota-onalarning inklyuziv ta’lim jarayoniga faol jalb etilishi bolaning ijtimoiy moslashuvi va ta’limdagi muvaffaqiyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi [9]. Ota-onalar uchun treninglar, seminarlar va tushuntirish ishlarini olib borish orqali jamiyatda inklyuziv ta’limga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish mumkin [2].

To‘rtinchi yo‘nalish – ta’lim jarayonini individuallashtirish va differensial yondashuvni keng joriy etishdir. Ilmiy adabiyotlarda ta’kidlanishicha, individual rivojlanish rejalarini ishlab chiqish va moslashtirilgan o‘quv dasturlaridan foydalanish imkoniyati cheklangan bolalarning ta’lim jarayonidagi faolligini oshiradi [7]. Bu yondashuv ularning o‘z imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarishiga yordam beradi [4].

Beshinchi yo‘nalish – inklyuziv ta’lim sohasida ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirishdir. Tadqiqotchilar fikricha, xorijiy tajribalarni o‘rganish va ularni milliy sharoitga moslashtirish inklyuziv ta’limning metodik asoslarini boyitishga xizmat qiladi [1]. Bu esa O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim tizimining samaradorligini oshirishga imkon yaratadi [12].

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham inklyuziv ta’limni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Masofaviy ta’lim platformalari, maxsus dasturiy ta’minot va interaktiv resurslar imkoniyati cheklangan bolalarning ta’lim jarayonida faol ishtirokini ta’minlaydi [15]. Bu esa ta’lim olish imkoniyatlarini yanada kengaytiradi [3].

Shuningdek, inklyuziv ta’limni rivojlantirishda ijtimoiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat tashkilotlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, xalqaro tashkilotlar va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlik inklyuziv ta’lim loyihalarini samarali amalga oshirish imkonini beradi [10]. Bunday hamkorlik orqali moddiy, metodik va kadrlar bilan ta’minlash masalalari samarali hal etilishi mumkin [2].

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish istiqbollari keng bo‘lib, u ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, pedagog kadrlar salohiyatini oshirish, ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish, ta’lim jarayonini individuallashtirish hamda ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirish bilan chambarchas bog‘liqdir [12]. Ushbu yo‘nalishlarda izchil va tizimli ish olib borilishi imkoniyati cheklangan bolalarning sifatli ta’lim olishi va jamiyatda munosib o‘rin egallashiga mustahkam zamin yaratadi [1].

XULOSA (iqtiboslar bilan)

Inklyuziv ta’lim zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi bo‘lib, u har bir bolaning, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarning ham teng huquqli va sifatli ta’lim olish imkoniyatini ta’minlashga qaratilgan muhim pedagogik hamda ijtimoiy yondashuv hisoblanadi [1]. Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim tushunchasi, uning mohiyati, asosiy tamoyillari hamda imkoniyati cheklangan bolalar uchun ijtimoiy ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilindi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, inklyuziv ta’lim nafaqat pedagogik jarayon, balki jamiyatda insonparvarlik, tenglik va ijtimoiy adolat g‘oyalarini qaror toptirishga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

institutdir [2]. Uning asosiy mohiyati ta’lim tizimini bolaning ehtiyojlariga moslashtirish, har bir shaxsning qadr-qimmatini tan olish va uni jamiyatning faol a’zosi sifatida shakllantirishdan iboratdir [3].

Maqolada ko‘rib chiqilganidek, inklyuziv ta’limning tenglik va adolat, individual yondashuv, ta’lim muhitining moslashuvchanligi, hamkorlik, ijtimoiy integratsiya, tolerantlik hamda faol ishtirok kabi tamoyillari imkoniyati cheklangan bolalarning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvida muhim rol o‘ynaydi [4]. Ushbu tamoyillar asosida tashkil etilgan ta’lim muhiti bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirib, uning mustaqil hayotga tayyorlanishiga zamin yaratadi [6].

Shuningdek, tadqiqot natijalari inklyuziv ta’limning ijtimoiy ahamiyati juda yuqori ekanini ko‘rsatadi. U imkoniyati cheklangan bolalarning jamiyatdan ajralib qolishining oldini oladi, ularning ijtimoiy faolligini oshiradi va kelajakda mehnat bozorida faol ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytiradi [7]. Shu bilan birga, inklyuziv ta’lim sog‘lom bolalarda ham mehr-shafqat, bag‘rikenglik va ijtimoiy mas’uliyat kabi muhim ijtimoiy fazilatlarni shakllantiradi [2].

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish istiqbollari ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, pedagog kadrlar salohiyatini oshirish, ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish, ta’lim jarayonini individuallashtirish hamda ilmiy-tadqiqot ishlarini kengaytirish bilan chambarchas bog‘liq ekanini aniqlandi [12]. Ushbu yo‘nalishlarda tizimli ish olib borilishi inklyuziv ta’limning samaradorligini oshiradi hamda imkoniyati cheklangan bolalarning sifatli ta’lim olishiga xizmat qiladi [1].

Umuman olganda, inklyuziv ta’lim imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish bilangina cheklanmay, balki ularni jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida shakllantirish, ijtimoiy integratsiyasini ta’minlash va barqaror, insonparvar jamiyat qurishga hissa qo‘shadi [2]. Shu sababli inklyuziv ta’limni rivojlantirish bugungi kunda nafaqat pedagogik, balki muhim ijtimoiy vazifa sifatida ham qaralishi lozim [1].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO. *Inclusive Education: The Way of the Future*. – Paris: UNESCO, 2009.
2. UNESCO. *A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education*. – Paris: UNESCO, 2017.
3. UNICEF. *Inclusive Education: A Guide for Policy Makers*. – New York: UNICEF, 2019.
4. UNICEF. *The State of the World’s Children: Children with Disabilities*. – New York: UNICEF, 2013.
5. World Health Organization. *World Report on Disability*. – Geneva: WHO, 2011.
6. Booth T., Ainscow M. *Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools*. – Bristol: CSIE, 2011.
7. Florian L., Black-Hawkins K. Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*. 2011, №37(5), 813–828.
8. Mittler P. *Working Towards Inclusive Education: Social Contexts*. – London: David Fulton Publishers, 2012.
9. Avramidis E., Norwich B. Teachers’ attitudes towards integration/inclusion. *European Journal of Special Needs Education*. 2002, №17(2), 129–147.
10. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2020.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. *Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlarini ta’minlash va inklyuziv ta’limni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida*. – Toshkent, 2021.
12. Abdullayeva Sh. *Inklyuziv ta’lim asoslari*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
13. Salixova M. Inklyuziv ta’lim sharoitida pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish. *Pedagogik ta’lim*. 2019, №4, 45–49.
14. Karimova D. Inklyuziv ta’limda o‘qituvchining roli va vazifalari. *Xalq ta’limi*. 2021, №3, 22–26.
15. Qodirova N. Maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashning pedagogik asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
16. Назарова Л.П. Инклюзивное образование: теория и практика. – Москва: Академия, 2017.
17. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – Москва: Народное образование, 2019.
18. Алёхина С.В. Инклюзивное образование в России. – Москва: Просвещение, 2016.